

התעשייה

1. מגמות ההתפתחות העיקריות

שתי תמורות עיקריות חלו בהתפתחות התעשייה ב-1961: האחת — שינוי בולט בייצור התפוקה הגולמית והתוצר לרעת היצוא ולטובת הצריכה וההשקעות במגורים; והשנייה — עליית מחירים תלולה. הגידול הריאלי המהיר, שציין את השנים האחרונות, אף גבר ב-1961, אך בניגוד לשתי השנים שלפני כן, תרם היצואתרומה קטנה יותר להתרחבות התוצר הגולמי, וחלקו בכלל תוספת התוצר הגולמי ירד ירידה תלולה — מ-55 אחוזים בשנת 1960 ל-30 אחוזים בשנת 1961. לעומת זאת עלה חלקה של הצריכה הפרטית בתוספת התוצר משליש בשנה הקודמת — למחצית בשנה זו. גם חלקה של הצריכה הציבורית בתוספת התוצר גדל במידה ניכרת, וכן גדל חלקן של ההשקעות במגורים.

השינוי הבולט השני, בהשוואה לשתי השנים הקודמות, הוא עליית המחירים התלולה בשוק המקומי, שהגיעה לכדי שיעור של 7 אחוזים.

שתי התמורות — החלוקה השונה בין הייצודים ועליית המחירים — קשורות ודאי זו בזו, ואינן פלציות הביקוש, אשר שררה במשק, היתה הגורם המשותף לשתייהן. בענפים המושתתים על הביקוש המקומי, אשר כושר הייצור שעמד לרשותם איפשר להם להתרחב במהירות ולהיענות לגידול בביקוש — גדלה התפוקה, ובענפים אחרים, שגידול תפוקתם לא יכול היה לחרוג משיעור כולל מסוים — עלו המחירים וחלק גדול יותר מן התפוקה הופנה לשוק המקומי.

ירידת חלקו היחסי של היצוא בכלל תוספת התפוקה והתוצר, לא היתה מלווה בירידה במרכיב היבוא של השימושים המקומיים, שיש בה כדי ללמד על החלפת יבוא ממשית ועל שיפור במאזן המסחרי בדרך זו. במידה שחלה ירידה, היא היתה מצומצמת בממדיה ואינה מצביעה על יותר מאשר תהליך איטי למדי של החלפת יבוא. כפי הנראה, גם אותו חלק מן התפוקה שהופנה ליצוא ולהחלפת יבוא — עלה למשק במחיר ריאלי יקר. אחת מתוצאותיו של הקרטול המוגבר, שמטרתו היתה להגביר את היצוא, היא העלאת מחירים בשוק המקומי, מכוח מעמד מונופוליסטי של היצרנים. הרווחים המונופוליסטיים בשוק המקומי, המוענקים ליצרנים בדרך זו, מיועדים לעודדם להגברת היצוא, עליידי מתן שער חליפין ממשי גבוה יותר בדרך עקיפה. מגמה זו התגבשה במיוחד בשנת 1961, לאחר שחוק ההגבלים העסקיים החל להתבצע. העלאת המחירים המקומיים של המוצרים המיועדים באופן זה ליצוא, הגדילה במידה ניכרת את שער החליפין הממשי שלהן מעל לשער הרשמי, בתוספת הפרמיות הישירות, ובכמה ענפים — אף נתנה את רישומה בעליית המחירים הממוצעת.

בניגוד לשנה הקודמת, בה גדל חלקו של היצוא בכלל תוספת התוצר הגולמי, אף כי קצב הגידול של היצוא הישיר עצמו הואט בהשוואה לשנת 1959, הרי השנה לא רק שחלה האטה

¹ כל הנתונים במחירים כקופים, המובאים בפרק זה, הם במחירי 1958.

התפוקה והתוצר הגולמי בתעשייה, לפי ייעודים סופיים*, 1958 עד 1961

מחירי 1958					
השנה	הצריכה הפרטית	הצריכה הציבורית	היצוא **	ההשקעות והשינוי במלאי ***	סך הכל
ה ת פ ו ק ה					
1958	1,258	79	293	382	2,012
1959	1,432	83	440	436	2,391
1960	1,555	89	579	446	2,669
1961	1,728	107	691	501	3,027
הגידול לעומת השנה הקודמת, במיליוני ל"י					
1959	174	4	147	54	379
1960	123	6	139	9	277
1961	173	18	112	56	359
אחוז הגידול לעומת השנה הקודמת					
1959	13.8	4.8	50.2	14.2	18.8
1960	8.6	7.4	31.6	2.2	11.6
1961	11.1	20.2	19.4	12.5	13.4
ה ת ו צ ר ה ג ו ל מ י					
1958	443	33	108	167	751
1959	501	35	161	196	893
1960	536	38	218	205	997
1961	608	45	228	262	1,143
הגידול לעומת השנה הקודמת, במיליוני ל"י					
1959	58	2	53	29	142
1960	35	3	57	9	104
1961	72	8	44	22	146
אחוז הגידול לעומת השנה הקודמת					
1959	13.0	6.4	48.9	17.5	18.9
1960	6.9	8.0	35.4	4.6	11.6
1961	13.5	20.7	4.8	27.5	14.7

* הערכת התפוקה בכל הייעודים נעשתה לפי מחיר ממוצע אחיד, המשוקלל לפי המשקל היחסי של התפוקה המיועדת לשוק המקומי וליצוא, בכל ענף.

** לרכות יצוא ישיר ותפוקה של מוצרי ביניים, שנועדו בסופו של דבר ליצוא, בתורת תשומה לענפים שביצעו את היצוא הישיר.

*** השינוי במלאי כולל טעויות והשמטות.

נוספת בעליית היצוא הישיר עצמו, אלא שגם הסכום המוחלט של תוספת התוצר, שהופנתה ליצוא — ירד.

התוצר הגולמי הריאלי של התעשייה גדל מ-997 מיליון ל"י, בקירוב, בשנת 1960, ל-1,143 מיליון ל"י בשנה הנסקרת — גידול בשיעור של 14.7 אחוזים, בהשוואה לשיעור של 11.6 אחוזים בשנה הקודמת, ובהשוואה לעלייה בשיעור של 18.9 אחוזים בשנת 1959.¹ התפוקה התעשייתית הגולמית נאמדת, בשנת 1961, ב-3,027 מיליון ל"י לעומת 2,669 מיליון בשנת 1960 — התרחבות ב-13.4 אחוזים לערך, בהשוואה ל-11.6 אחוזים, בקירוב, בשנה הקודמת. התעשייה ממשיכה איפוא להיות הענף בעל שיעור ההתרחבות המהיר ביותר מבין ענפי המשק הראשיים ושיעור הגידול הריאלי הממוצע בשלוש השנים האחרונות מתקרב ל-15 אחוזים.²

התפלגות התפוקה והתוצר והגידול השנתי בהם, לפי הייעודים הסופיים מראה, כי חלקה של הצריכה, שירד בשלוש השנים הקודמות, חזר ועלה בשנה האחרונה. השינויים החלים משנה לשנה הם בעיקר בהיקף של היצוא ושל ההשקעות. כך, למשל, חלה בשנה האחרונה עלייה בחלקן של ההשקעות בכלל תוספת התפוקה והתוצר, בעיקר כתוצאה מן ההתרחבות הניכרת בענף הבנייה, ובמיוחד הבנייה למגורים, בעוד שחלקו של היצוא ירד, כאמור.³ אם נתייחס אל הבנייה של בנייני מגורים כאל צריכה של מוצרים בני קיימא, ירד חלקו של התוצר המקומי, שנועד להשקעות יצרניות למעשה, וחלקה של הצריכה — יעלה, בהתאמה.

העלייה בשיעור גידול התפוקה, בהשוואה לשנה הקודמת, נובעת בחלקה הגדול מן הגידול בביקוש למוצרי ביניים מן התעשייה — תופעה הנמשכת זה שנים אחדות. לרמת הפעילות של ענף הבנייה יש השפעה ניכרת על ביקוש זה, והשינויים בתנועת הבנייה הם המסבירים במידה ניכרת את השינוי בחלקם של מוצרי הביניים בסך התפוקה, וממילא גם את רמת הפעילות הכללית בענפים הקשורים בבנייה. הביקוש הישיר של ענף הבנייה, שירד בשנה הקודמת באופן מוחלט, תרם השנה 6.7 אחוזים מכלל התוספת לתפוקה, וגרר אחריו גם גידול בביקוש למוצרי ביניים תעשייתיים מן התעשייה עצמה; שכן חומרי הגלם התעשייתיים, המיועדים לבנייה, מיוצרים הם עצמם במידה רבה מחומרי גלם תעשייתיים מקומיים.

הגידול בתפוקת, החקלאות, בהשוואה לשיעור הגידול הנמוך של השנה הקודמת, הביא אף הוא לעלייה בביקוש למוצרי ביניים תעשייתיים, וכתוצאה מהתרחבות זו של הענפים האחרים במשק, גדל הביקוש למוצרי ביניים תעשייתיים מן התעשייה עצמה מ-21 אחוזים מן התוספת בשנה הקודמת ל-26 אחוזים השנה. כתוצאה מכך נטל הביקוש המקומי 82 אחוזים מתפוקת התעשייה, בהשוואה ל-74 אחוזים אשתקד.

מרכיב היבוא בתעשייה בכללה נשאר יציב. ביצוא, שהוא בעל מרכיב יבוא גבוה יותר מאשר השימושים המקומיים, חלה ירידה כלשהי, בעיקר משום שעלה משקלם של ענפים בעלי מרכיב

¹ אומדנים מתוקנים.

² בכל אומדני התפוקה והתוצר המובאים בפרק זה הונח, כמעט בכל מקרה, שתפוקת הריאלי של המלאכה ושל מפעלי תעשייה אחרים, שאינם כלולים במסגרת סקרי התעשייה של הלשכה המרכזית לסטטיסטיקה, לא גדלה כלל מאז 1958. חלקה זה של המלאכה בסך התפוקה התעשייתית נאמד בשנת 1958 ב-17.5 אחוזים מסך התפוקה, וההנחה של אישינוי עלולה, איפוא, לגרום הטייה ניכרת כלפי מטה. דבר זה אמור במיוחד בענפים בהם משקל המלאכה בסך התפוקה הוא גדול, כגון ענף ההלבשה, ענף ההנעלה וענף הנגרות. הטעם להנחה זו היה, שעליית התפוקה של מפעלים שאינם מעסיקים שכירים, תהיה מלווה, בדרך כלל, גם בהתחלה של העסקת שכירים על ידי היצרן שהיה קודם עובד לבדו, ולפחות הגדרתית ישתקף גידול כזה בעליית התפוקה, כפי שהיא נמדדת בסקרי התעשייה. הסבר מפורט יותר יובא בנספח הסטטיסטי לדו"ח זה, שיתפרסם במועד מאוחר יותר.

³ בכל הדיונים בפרק זה, המתייחסים לחלקו של היצוא לייעודים הסופיים של התפוקה וכו', הוערך היצוא לפי מחיר ממוצע של התפוקה המיועדת לשוק המקומי וליצוא, ולא לפי הערך פו"ב במחיר ליצרן. דרך הצגה זו מעריכה את התפוקה על כל יעודיה במחיר אחיד. על ידי כך היא באה לשקף בצורה נאותה יותר את השינויים הריאליים שחלו בהקצאת המקורות בין הייעודים השונים.

לוח י"א-2

התפוקה התעשייתית הגולמית ותוספת התפוקה השנתית, לפי ייעודים ישירים,
לרבות ייעודי הביניים של ענפי המשק הראשיים, 1958 עד 1961

מחירי 1958												השנה
הייעודים הסופיים					ייעודי הביניים							
סך הכל **	היצוא *	ההשקעות רשינוי המלאי	הפרטית הציבורית	הצריכה	סך כל ייעודי הביניים	השירותים והמסחר	התחבורה	החשמל והמים	הבנייה	התעשייה	החקלאות	
מיליוני ל"י												
2,012	169	95	50	768	930	87	53	6	193	492	99	1958
2,391	246	122	51	894	1,078	96	61	7	219	579	116	1959
2,668	320	151	55	994	1,148	106	66	8	214	637	117	1960
3,027	385	171	68	1,101	1,301	120	73	9	238	731	130	1961
אחוזים												
100.0	8.4	4.8	2.5	38.2	46.3	4.3	2.6	0.3	9.6	24.4	4.9	1958
100.0	10.3	5.1	2.1	37.4	45.1	4.0	2.6	0.3	9.2	24.2	4.8	1959
100.0	12.0	5.6	2.1	37.2	43.0	4.0	2.5	0.3	8.0	23.9	4.4	1960
100.0	12.7	5.7	2.2	36.4	43.0	4.0	2.4	0.3	7.9	24.1	4.3	1961
העלייה או הירידה (-) לעומת השנה הקודמת												
מיליוני ל"י												
379	77	27	1	125	148	9	8	1	26	87	17	1959
278	74	29	4	101	70	10	5	1	- 5	58	1	1960
359	65	20	13	107	153	14	7	1	24	94	13	1961
אחוזים												
100.0	20.3	7.1	0.3	33.0	39.2	2.4	2.1	0.3	6.9	23.0	4.5	1959
100.0	26.6	10.4	1.4	36.4	25.3	3.6	1.8	0.4	-1.8	20.9	0.4	1960
100.0	18.1	5.6	3.6	29.8	42.6	3.9	1.9	0.3	6.7	26.2	3.6	1961

* לשם אחידות עם הנתונים המובאים בלוחות המפורטים יותר של תשומה ותפוקה שבפרק זה מוערך היצוא כאן לפי הערך פו"ב, במחירים ליצור. הערכת משקלו היחסי של היצוא הישיר ככלל הייעודיים, באחוזים, כאן היא איפוא תמעיט.
** ההפרשים בסיכום נובעים מעיגול.

יבוא נמוך, יחסית. לעומת זאת, הסתמנה עלייה קלה במרכיב היבוא של הייעודים המקומיים של תפוקת התעשייה. החלפת יבוא מפורשת במוצרים התעשייתיים עצמם, על-ידי הופעתו של ייצור מקומי חדש הבא להחליף יבוא קודם, חלה, לכל היותר, בשיעור מועט, ולא היה בה כדי לתרום לשיפור המאזן המסחרי. היציבות היחסית של מרכיב היבוא נמשכת זה שנים מספר. אילו נשארו מרכיבי היבוא ביצוא ובשימושים המקומיים של התפוקה התעשייתית ללא שינוי מאז 1958, היה מסתכם השיפור במאזן המסחרי — הנובע משינוי בהרכב סל השימושים, משינוי במשקל היחסי של הענפים ומשינוי במרכיבי היבוא הישירים עצמם — בסך 65 מיליון ל"י לערך; כ-40 מיליון מסכום זה הם שיפור שחל בשנת 1959, וכמעט כל יתר הסכום הוא שיפור שחל בשנת 1960.

היציבות במרכיב היבוא הממוצע של התעשייה, המשתנה כמעט רק כתוצאה משינוי משקלם היחסי של ענפי המשנה, מגיחה מקום להשערה, כי במסגרת ההגנה שניתנה עד השנה האחרונה לייצור המקומי, מוצו מבחינה טכנולוגית וכלכלית, רוב האפשרויות הממשיות של החלפת יבוא נוספת בחומרי גלם תעשייתיים, על ידי מערכת הייצור הקיימת. אם ניכרת היתה ירידה במרכיבי היבוא של ענפים מסויימים, הרי זה, בעיקר, תוצאה מהחלפת יבוא על-ידי ענפי משק אחרים, ובעיקר החקלאות. התרחבות הייצור התעשייתי נתאפשרה משום שמערכת הייצור לא נתקלה במגבלות ממשיות, מבחינת זמינותם של גורמי ייצור: מלאי ההון הקיים איפשר התרחבות ניכרת ברוב הענפים, וההשקעות, שנעשו בהיקף ניכר בשנים האחרונות, החלו להיות פעילות. ההשקעות, הוסיפו להגדיל את מערכת הייצור בהקבלה לגידול התפוקה — ובשנה האחרונה אף בקצב מוגבר. לא היו מגבלות

לוח י"א-3
הרכב התשומות בתעשייה 1958 עד 1961

מחירי 1958							השנה
סך כל התשומות	הרווח הגולמי	סך כל התשומות הקנויות	מסים עקיפים	עבודה	יבוא סינף	חומרי גלם מייצור מקומי	
							א. באחוזים מסך התפוקה
100.0	15.7	84.3	3.8	17.8	19.5	43.2	1958
100.0	17.5	82.5	3.4	16.4	19.0	43.7	1959
100.0	18.5	81.5	2.9	15.9	18.8	43.9	1960
100.0	19.1	80.9	2.8	15.8	18.8	43.5	1961
							ב. באחוזים מסך התשומה הקנויה
		100.0	4.5	21.1	23.1	51.2	1958
		100.0	4.1	19.9	23.0	53.0	1959
		100.0	3.6	19.5	23.1	53.9	1960
		100.0	3.5	19.5	23.2	53.8	1961

** התעסוקה נמדדת כאן לפי ערכה הכספי, כלומר לפי השכר של 1958.
*** כל המסים העקיפים, נטו, לרבות המסים על היבוא ומסי העקיפין על התפוקה המקומית, בניכוי הסובסידיות.
**** רווח גולמי, פחת וריבית.

מבחינת זמינותם של חומרי גלם מיבוא; מדיניות הליברליזציה ביבוא הסירה מכבר את רוב מגבלות הפיקוח, והמצב הנוח — יתרות מטבע חוץ העומדות לרשות המשק מצד אחד, והיציבות בשוק העולמי מצד שני — אפשר, למעשה, את הגדלת תשומת היבוא ללא הגבלה.

בניגוד לשנים האחרונות החלה תשומת כוח העבודה להיות יוצאת דופן מבחינה זו, והמשק התקרב למצב של מחסור בעובדים. בעוד שבשנים קודמות גדלה תמיד התעסוקה בשיעור נמוך הרבה יותר מאשר התפוקה, הרי שבשנה האחרונה הצטמצם הפער בין שני שיעורי הגידול. יש להניח, כי במקרים רבים היה עודף כושר הייצור מלווה גם בניצולת לא מלאה, או בלתי יעילה, של כוח העבודה; עם עליית ניצולת הציוד עלה, איפוא, גם שיעור ניצולת העובדים, ועל אף המשך עלייה בתפוקה לעובד, כתוצאה מייעול נוסף, היה שיעור זה נמוך מאשר בעבר. בענפים רבים, וברוב אזורי הארץ פרט לצפון, החל מסתמן לא רק מחסור בעובדים מקצועיים, שהיה קיים במשק הישראלי במידה זו או אחרת במשך כל השנים, אלא גם בעובדים בלתי מקצועיים. זרם העולים המוגבר בשנה האחרונה לא הביא להקלה מבחינת המחסור בעובדים, ויש יסוד לשער, כי ההיפך הוא הנכון: העלייה — בתנאים של תעסוקה מלאה, במשק ובתנאים של מדיניות קליטה, השואפת לספק לעולים שיכון סמוך לבואם ארצה — יוצרת במשק ביקוש נוסף לעובדים, העולה, לפחות בטווח קצר, על היצע כוח העבודה הניתן על-ידי העולים עצמם.

כתוצאה משיעור הגידול הגבוה של התעסוקה¹, שהיה כמעט מקביל לגידול התפוקה, חלה בשנה האחרונה האטת-מה בעליית התפוקה לעובד.

רמת המחירים של מוצרי התעשייה עלתה, בשוק המקומי, בשיעור של 7.1 אחוזים — מפנה בולט לעומת השנה הקודמת, בה נשארו המחירים יציבים, לאחר שעלו בשנת 1959 ב-1.5 אחוזים בלבד.

ביצוא נמשכה ירידת מחירים קלה ורמת המחירים הממוצעת של כל התפוקה התעשייתית, כולל היצוא, עלתה, איפוא, ב-6.3 אחוזים. שיעור הגידול בערך התפוקה, במחירים שוטפים, הגיע

לוח י"א⁴

גידול התפוקה והתוצר הגולמי בתעשייה, 1958 עד 1961

מחירים שוטפים				
תפוקה הגלמית	התוצר הגלמי	התפוקה תוספת	תוספת התוצר	
מיליוני ל"י				
1958	2,012	751		
1959	2,421	951	409	200
1960	2,688	1,037	267	86
1961	3,262	1,316	841	279
אחוז העלייה או הירידה (-)				
1959	20.3	26.6		
1960	11.0	9.0	-34.7	-57.0
1961	20.3	26.9	215.0	224.4

¹ המדובר כאן בתעסוקת שכירים בלבד, בהתאם להנחה, שלא היה כל גידול במלאכה. לגבי 1959 ו-1960, מבוססים הנתונים על סקרי התעשייה של הלשכה המרכזית לסטטיסטיקה, ולגבי 1961 — על מודי התעסוקה של הלשכה המרכזית לסטטיסטיקה.

ל-20.3 אחוזים, והתפוקה נאמדת בסך 3,262 מיליון ל"י, בהשוואה ל-2,688 מיליון ל"י בשנה הקודמת. שיעור הגידול הנומינאלי בסך התשומה הקנויה הגיע ל-18.5 אחוזים, וערכה הכספי נאמד ב-2,689 מיליון ל"י. עליית המחירים הביאה איפוא בשנה האחרונה לגידול ברווחי התעשייה, בסכום הנאמד ביותר מ-40 מיליון ל"י. מבין התשומות העיקריות לתעשייה התייקרו, במיוחד, תשומות השירותים והמסחר וכמה מענפי תעשייה המספקים בעיקר מוצרי ביניים, ויותר מכל אלה — ההוצאה לשכר, שעלתה ב-22 אחוזים לערך—מזה 12 אחוזים בערך כתוצאה מעלייה במספר השכירים, ו-9 אחוזים — גידול בהוצאה למועסק, וזאת, בעיקר, עקב עליית שכר גבוהה מן הממוצע בענפים שנתקלו במחסור בעובדים ואשר משקלם ניכר.

ההשקעה הגולמית בתעשייה גדלה בשנה האחרונה בשיעור ניכר של 19 אחוזים, והגדילה את מלאי ההון הפעיל כמעט ב-12 אחוזים — קצת פחות משיעור הגידול בתפוקה. הרכב ההשקעות התעשייתיות בשנים האחרונות לא השתנה במידה ניכרת, ורוב ההשקעות זרמו, בשנים האחרונות, לענפי ייצור מסורתיים. אף כי עדיין אין ידיעות מפורטות על הרכב ההשקעות בשנה האחרונה, נראה, מידיעות חלקיות, כי גם בשנה האחרונה לא חל מפנה של ממש בתחום זה. אפילו היה חל שינוי קיצוני למדי בהרכב ההשקעות של שנה מסוימת, לא היה בכך כדי לשנות במידה רבה את

לוח י"א-5

התפוקה והתשומות הקנויות בתעשייה, 1958 עד 1961

מחירים שוטפים				
1961	1960	1959	1958	
א. התפוקה והתשומות				
3,262	2,688	2,422	2,012	התפוקה הגולמית
2,689	2,269	1,987	1,677	סך התשומות הקנויות
82.4	84.4	82.0	83.3	היחס תשומה-תפוקה
532	484	432	392	היבוא, סי"ף
150	131	92	77	מסי עקיפין*, נטו
594	487	424	358	השכר
16.3	18.0	17.8	19.5	מרכיב היבוא
4.6	5.8	3.8	3.8	מרכיב המסים, נטו
18.2	18.1	17.5	19.5	מרכיב השכר
572	419	434	335	הרווח הגולמי**
ב. העלייה או הירידה (-)				
לעומת השנה הקודמת				
574	-266	410		התפוקה הגולמית
420	282	310		התשומות הקנויות
73.2	106.0	75.6		תוספת התשומה באחוזים מתוספת התפוקה
48	52	40		היבוא
19	39	15		מסי העקיפין, נטו
107	63	66		השכר
153	-15	99		הרווח הגולמי

* לרבות המסים על היבוא ומסי העקיפין על התפוקה המקומית, בניכוי הסוכסידיות.
 ** לרבות פחת וריבית.

מבנה ההון הקיים, וככל שמלאי ההון הקיים גדל, יהיה דרוש שינוי קיצוני יותר בהרכב ההשקעות כדי לחולל תמורה במבנה מערכת הייצור. המדיניות הקיימת, המאפשרת ניכויי פחת מואצים למפעלים מאושרים, מגדילה את חלקן של ההשקעות הממומנות מקרנות פחת ורווחים, וממילא מגבירה היא את ההשקעה החוזרת בענפים קיימים.

התעסוקה של שכירים בתעשייה גדלה, כאמור, בשיעור של 12 אחוזים, ואילו מלאי ההון גדל, על-ידי ההשקעה הגולמית, רק במעט יותר. כיוון שהתעסוקה של לא-שכירים גדלה בשיעור נמוך מזו של השכירים, לא היה גידול של ממש במלאי ההון למועסק.

הביקוש הגואה בשוק המקומי, הגדיל את ביקוש התעשייה לכל התשומות, וממילא הגדיל אף את הביקוש לאשראי למימון הפעילות. השוטפת; אף הגידול הרב בהשקעות תרם ודאי לכך, בעקיפין. האשראי הבנקאי לתעשייה הוגדל בשנה האחרונה ב-20.5 אחוזים. הרחבת האשראי במחצית הראשונה של השנה היתה מהירה יותר, ואף הגידול ביתרה של סוף השנה היה גבוה במקצת משיעור הגידול הנומינלי בסך התשומות הקנויות. גם שיעור זה הוא רק תוצאה מצמצום האשראי במחצית השנייה של השנה, ואילו במחצית הראשונה של השנה היתה הרחבת האשראי גדולה יותר. הגבולות האשראי, שהוטלו במחצית השנה על-ידי בנק ישראל, לא שמו מעצור להתרחבות הנוספת של התעשייה, וקצב הגידול הריאלי במחצית השנה השנייה — אף גדל. מכאן, שמצב הנוזלות של התעשייה, שהשתפר על ידי העלייה ברווחים, היה נוח במידה מספקת כדי לממן את הפעילות הגוברת, על אף ההגבלות היחסיות בהרחבת האשראי.

2. התשומה והתפוקה¹

לוחות י"א⁶ וי"א⁷ מתארים את מערכת קשרי הגומלין הכלכליים של כלל ענפי המשק במחירים קבועים של 1958, ואת התפלגות התפוקה לפי ענפי ייעוד ראשיים ולפי ייעודים סופיים. כפי שנאמר במבוא לפרק זה, חלה בשנה אחרונה תמורה בולטת בייעודיה של התפוקה. הן

¹ הניתוח בפרק זה מבוסס על מחקר מקיף של תשומה-תפוקה לשנת 1958, שבוצע בבנק ישראל והושלם בשנת 1961 (מיכאל ברונו, "קשרי גומלין, שימוש במקורות ותמורות בפיתוח המשק הישראלי", העומד להתפרסם בקרוב). הלוח הבסיסי ל-1958 המובא כאן לקוח ממחקר זה. הלוחות המובאים כאן מקיפים, למען השלמות, את כל ענפי המשק, אם כי הניתוח עצמו מתייחס לתעשייה בלבד. ההגדרות של התפוקה ושל הביקוש הסופי (צריכה פרטית וציבורית, השקעות, יצוא) לפי ניתוח תשומה-תפוקה אינן זהות תמיד עם אלה של הענפים ושל החשבונות הלאומיים, כפי שהם מובאים בפרקים אחרים בדו"ח זה. משום כך לא ניתן תמיד לערוך השוואה ישירה. הסבר מפורט יותר להבדלי ההגדרות יימצא במחקר הנזכר לעיל ולגבי השנים 1959 עד 1961 יובאו הסברים נוספים בנוספת הסטטיסטי לז"ח זה, שיפורסם במועד מאוחר יותר.

האומדנים היסודיים לשנת 1958 הם, כאמור, תוצאת המחקר הנ"ל. לגבי שתי השנים הבאות, מבוססים אומדני התפוקה, מצד אחד, על אומדנים של הביקוש הסופי לסעיפיו, ומצד שני — על אומדני התפוקה לפי סקרי התעשייה של הלשכה המרכזית לסטטיסטיקה. לשנתיים 1959 ו-1960 נערכו האומדנים תחילה בפירוט של 77 ענפי משק, וקובצו לאחר מכן ל-25 ענפים ראשיים. לגבי 1961 נעשה האומדן באותה שיטה, אך 25 ענפים ראשיים בלבד, ולצורך אומדן התפוקה השתמשנו במדדי הייצור התעשייתיים של הלשכה לסטטיסטיקה ובאומדנים על גידול התפוקה בענפים אחרים, כפי שהוכנו לצורך דו"ח זה בבנק ישראל. ההבדלים בשיעורי הגידול בענפים, פרט לתעשייה, כפי שהם מופיעים כאן לעומת אלה שבפרקים המתאימים בדו"ח, נובעים בחלקם מן השינוי בהגדרות, ובחלקם משקלול שונה של ענפי-המשנה. אין בהבדלים אלו כדי לשנות את הניתוח, אך יש להיוהר בהשוואות ישירות.

כפי שכבר הוזכר, הונח באומדני התפוקה, שלא היה גידול במלאכה, וכי כל גידול שהיה התבטא בכך שהמפעלים החלו להעסיק שכירים ונכללו, איפוא, הגדרתית בגידול המשתקף בסקרי התעשייה. בדרך הטבע, האומדנים לגבי 1961 הם רק ארעיים יותר, ותיקונים ייעשו רק לאחר קבלת אומדני התפוקה התעשייתית מסקר התעשייה והמלאכה 1961. החישובים הדרושים לצורך פרק זה נעשו על-ידי יחידת המחשב האלקטרוני של משרד הביטחון.

התפוקה הגולמית בתעשייה, לפי הענף, 1958 עד 1961

מחירי 1958								
אחוז הגידול השנתי הממוצע, 1958 עד 1961	אחוז הגידול לעומת השנה הקודמת			מיליוני ל"א				
	1961	1960	1959	1961	1960	1959	1958	
25.1	9.5	11.6	60.1	61.3	56.0	50.2	31.3	מכרות ומחצבים
13.5	9.8	7.8	23.7	635.5	378.8	537.0	434.2	מזון, משקאות וטבק
14.8	16.2	14.7	13.4	560.7	482.7	420.7	371.0	טקסטיל והלבשה
14.2	13.8	14.2	14.7	207.8	182.6	160.0	139.5	עץ ונגרות
13.9	12.8	18.9	10.3	164.2	145.6	122.5	111.1	נייר והדפסה
4.4	8.1	5.4	-0.2	91.1	84.2	80.0	80.1	עור והנעלה
19.3	19.1	15.9	23.2	87.2	73.2	63.2	51.3	גומי ופלסטיקה
15.6	18.9	3.5	25.4	218.0	183.4	177.1	141.2	כימיה וצבעים
11.7	14.3	8.7	12.2	92.0	80.5	74.0	66.0	זיקוק דלק
10.2	11.1	4.5	15.1	142.3	128.1	122.5	106.4	מינרלים אל-מתכתיים
26.5	11.4	32.6	37.0	139.6	125.4	94.5	69.0	יהלומים
21.0	24.1	16.7	22.4	69.7	56.2	48.1	39.3	מתכת בסיסית
12.1	8.6	6.9	21.3	201.0	185.1	173.2	142.7	מוצרי מתכת
15.9	16.3	14.3	17.2	356.9	306.8	268.4	229.1	מכונות וציוד חשמלי
14.6	13.4	11.6	18.8	3,027.2	2,668.5	2,391.3	2,012.2	כל התעשייה

לוח

התוצר הגולמי של התעשייה, לפי

(במיליוני ל"י)

מחירי							
1959				1958			
הענף	סך הכל	הצריכה הפרטית	הצריכה הציבורית	ההשקעות והשינוי במלאי	היצוא	סך הכל	הענף
מכרות ומחצבים	17.9	4.1	7.0	5.1	8.0	28.6	0.8
	100.0	22.0	3.9	28.5	44.7	100.0	2.7
מזון, משקאות וטבק	91.7	81.1	0.2	6.1	4.2	120.3	0.2
	100.0	88.4	0.2	6.7	4.6	100.0	0.2
טכסטיל והלבשה	150.3	118.1	2.0	21.9	8.3	165.0	1.6
	100.0	78.6	1.3	14.6	5.5	100.0	0.9
עץ ונגרות	65.0	31.1	1.2	8.7	24.0	73.2	1.4
	100.0	47.8	1.8	13.4	36.9	100.0	2.0
נייר והדפסה	46.6	32.2	4.8	5.6	4.1	53.7	5.0
	100.0	69.1	10.3	12.0	8.8	100.0	9.3
עור והנעלה	44.1	42.1	—	1.0	0.9	45.2	—
	100.0	95.5	—	2.3	2.0	100.0	0.1
גומי ופלסטיקה	22.5	9.4	0.9	8.8	3.4	27.5	1.0
	100.0	41.8	4.0	39.1	15.1	100.0	3.6
כימיה וצבעים	41.5	28.4	0.9	6.3	5.9	54.3	0.9
	100.0	68.4	2.2	15.2	14.2	100.0	1.7
זיקוק דלק	7.0	4.2	0.8	0.7	1.3	7.8	0.8
	100.0	60.0	11.4	10.0	18.6	100.0	10.1
מינרלים אל-מתכתיים	56.3	8.2	2.5	4.8	40.8	65.0	3.0
	100.0	14.6	4.4	8.5	72.5	100.0	4.6
יהלומים	20.0	—	—	19.7	0.3	23.4	—
	100.0	—	—	98.5	1.5	100.0	—
מתכת בסיסית	15.2	4.4	0.8	1.0	9.0	20.0	0.9
	100.0	28.9	5.5	6.6	59.2	100.0	4.7
מוצרי מתכת	64.9	22.2	11.3	5.4	26.0	81.4	11.3
	100.0	34.2	17.4	8.3	40.1	100.0	13.9
מכונות וציוד חשמלי	108.1	57.6	6.7	13.0	30.8	127.5	8.0
	100.0	53.3	6.2	12.0	28.5	100.0	6.3
כל התעשייה	751.1	443.1	32.8	108.0	167.0	892.9	34.9
	100.0	59.0	4.4	14.4	22.2	100.0	3.9

* בכל סעיף — המספרים בספרות הנילות הם מיליוני ל"י ; המספרים בספרות דקות — אחוזים.

ייעודיו הסופיים, 1958 עד 1961

(ובאחוזים *)

1958											
1961						1960					
ההשקעות והשינוי במלאי	היצוא	הצריכה הציבורית	הצריכה הפרטית	סך הכל	ההשקעות והשינוי במלאי	היצוא	הצריכה הציבורית	הצריכה הפרטית	סך הכל	ההשקעות והשינוי במלאי	היצוא
12.3	15.8	1.3	5.0	34.4	12.3	14.2	0.8	4.3	31.6	12.4	11.2
35.8	45.9	3.8	14.5	100.0	38.9	44.9	2.5	13.7	100.0	43.3	39.3
13.2	1.9	0.3	128.7	144.1	1.4	10.4	0.2	107.6	119.7	3.1	9.2
9.2	1.3	0.2	89.3	100.0	1.1	8.8	0.2	89.9	100.0	2.5	7.7
59.2	4.6	1.8	143.5	209.1	3.8	48.1	1.5	136.9	190.4	6.9	30.1
28.3	2.2	0.9	68.6	100.0	2.0	25.3	0.8	71.9	100.0	4.2	18.3
13.8	31.1	1.9	51.6	98.4	27.5	17.8	1.6	41.6	88.4	27.9	11.3
14.0	31.6	1.9	52.5	100.0	31.1	20.1	1.8	47.0	100.0	38.1	15.5
14.9	7.2	5.2	42.6	69.9	5.5	12.7	5.1	39.0	62.3	4.7	8.2
21.3	10.3	7.4	60.9	100.0	8.9	20.4	8.2	62.6	100.0	8.7	15.1
2.4	0.3	0.1	51.9	54.6	0.3	2.1	—	45.1	47.6	0.4	1.2
4.4	0.5	0.2	95.1	100.0	0.7	4.5	0.1	94.7	100.0	0.9	2.8
17.6	7.6	1.5	12.1	38.8	5.9	15.3	1.1	10.6	32.8	5.2	11.2
45.4	19.6	3.9	31.2	100.0	18.0	46.5	3.2	32.3	100.0	18.9	40.8
23.0	6.6	1.2	39.1	69.7	5.7	13.1	0.8	30.6	50.2	7.6	13.1
33.0	9.5	1.7	56.0	100.0	11.3	26.0	1.7	61.0	100.0	14.0	24.2
2.4	2.2	1.5	8.5	14.6	1.6	1.6	1.0	5.9	10.1	1.4	1.0
16.4	15.1	10.3	58.2	100.0	15.4	16.0	9.9	58.7	100.0	17.6	12.2
10.7	49.6	4.7	10.5	75.5	45.7	9.8	3.3	9.6	68.5	44.5	9.1
14.2	65.7	6.2	13.9	100.0	61.9	14.3	9.5	14.1	100.0	68.5	14.0
46.8	0.3	—	—	47.1	—	38.4	—	—	38.5	—	23.3
99.4	0.6	—	—	100.0	—	99.8	—	—	100.0	0.1	99.8
3.6	15.1	1.6	6.6	26.9	14.6	3.1	1.1	6.4	25.3	11.6	2.1
13.4	56.1	5.9	24.5	100.0	57.8	12.4	4.4	25.4	100.0	58.0	10.5
14.3	34.8	13.2	29.2	91.5	33.0	11.8	11.9	28.7	85.4	32.8	10.5
15.6	38.0	14.4	31.9	100.0	38.7	13.9	13.9	32.6	100.0	40.3	12.9
27.7	51.2	11.2	78.7	168.8	48.1	19.4	9.3	69.4	146.1	37.8	19.3
16.4	30.3	6.6	46.6	100.0	33.0	13.3	6.3	47.5	100.0	29.7	15.2
261.9	228.3	45.5	608.0	1143.4	205.4	217.8	37.7	535.7	996.9	196.3	160.8
22.9	20.0	4.0	53.2	100.0	20.6	21.8	3.8	53.7	100.0	22.0	18.0

כאשר דנים ביעודים הסופיים של התפוקה, והן כאשר המדובר בהתחלקות לפי ייעודים ישירים. אך, בעוד שלגבי סך התעשייה השינוי הבולט הוא בירידת חלקו של היצוא, ובעלייה בחלקו של ההשקעות (למעשה, בחלק גדול של בניית בנייני מגורים, שהן למעשה צריכה של בני קיימא), הרי לגבי ענפים מסוימים חלו שינויים בכיוונים שונים והם מסבירים את שיעורי הגידול השונים. לוח 8"א מביא את שיעורי הגידול השנתיים הריאליים של התפוקה בענפי התעשייה, משנת 1958 עד 1961, ואת שיעור הגידול השנתי הממוצע בשלוש השנים האחרונות.

הגידול הרב ביותר, בממוצע שלוש השנים האחרונות, היה בענפי המכרות והמחצבות, ביהלומים, במתכת בסיסית ובגומי ופלסטיקה. אחריהם עומדים ענפי הכימיה, המכונות והציוד, והטכסטיל וההלבשה.

במכרות ומחצבות, וכן במתכת בסיסית, נגרם שיעור הגידול הרב על ידי כניסתם לייצור של כמה מפעלים גדולים בשנים האחרונות — בעיקר מפעל הנחושת בתמנע וקרית הפלדה. שיעור הגידול הגבוה של ענף המתכת הבסיסית מושפע במיוחד על ידי פעילותו של ענף הבנייה, שהוא צרכן עיקרי של מוצריו. במכרות ומחצבות יש משקל רב ליצוא, ושיעור הגידול השנתי נקבע, בעיקר, על ידי כושר הייצור של המפעלים הקיימים. בענף היהלומים, שכל תפוקתו מיועדת ליצוא, ירד שיעור הגידול בשנתיים האחרונות, לאחר שהגיע בשנת 1959 להתרחבות של 37 אחוזים בשנה אחת. ענף הגומי והפלסטיקה תלוי בחלקו הניכר ביצוא, ובשנה האחרונה לא רק שחלה התרחבות בכושר הייצור של ענף-משנה זה, אלא שבמשך השנים האחרונות ניכרת במשך התרחבות רבה בייצור מוצרי פלסטיקה, הבאים במקום מוצרים מסורתיים מענפי הטכסטיל, הזכוכית והקרמיקה, העור, העץ, המתכת, הנייר והקרטון ועוד. שיעור הגידול של ענף זה, שהיה גם בשנה האחרונה גבוה מן הממוצע, מוסבר בעיקר על ידי תחלופה טכנולוגית, אשר ניתנת לביצוע בקלות יחסית. כיוון שבדרך כלל אין הייצור עתיר-הון במיוחד, ובחלק ניכר ממוצריו אף לא נדרש ידע ברמה גבוהה במיוחד.

הגידול בענף הכימיה, שחלק ניכר ממוצריו מיוצרים בתהליכים רציפים ואוטומטיים, קיבל עידוד בעיקר מן ההתרחבות הכללית של השוק, שהביאה את צריכתם של מוצרים כימיים רבים עד לאותו היקף מינימאלי הדרוש להתחלתו של ייצור הציף בתנאים של כדאיות מתקבלת על הדעת. בענף זה, יותר מאשר בשאר הענפים, חלה בשנים האחרונות החלפת יבוא ניכרת, מבחינת מספר המוצרים השונים שייצורם המקומי החל, אם כי מבחינת הכמות לא היה היקפו גדול עד כדי שתהיה לו השפעה רבה על שיפור המאזן המסחרי. התפתחות דומה חלה בענף המכונות, הציוד וכלי ההובלה, אם כי כאן נובע חלק ניכר מן הגידול מן ההתרחבות בביקוש למוצרי צריכה בני קיימא. חלקים רבים מענף זה, ובמיוחד ענפי המכונות והציוד, עמדו עדיין עד לשנה האחרונה בפני תחרות היבוא ולא היו מוגנים על ידי מכס כלשהו. בשנה האחרונה הוטל לראשונה מכס של 20 אחוזים על יבוא ציוד, ומתקבל על הדעת כי גם דבר זה סייע להתרחבות הענף. יש להניח, כי ענף המכונות יהיה אחד הענפים העיקריים אשר התרחבותו בעתיד תושפע מן הפיחות של פברואר 1962, שכן מרכיב היבוא בענף הוא נמוך יחסית.

ענף הטכסטיל, שלהתרחבותו הוקדשו מאמצים רבים על ידי הממשלה, גדל גם בשנה האחרונה יותר מממוצע התעשייה ותרם כרבע מסך תוספת התוצר התעשייתי שהופנתה ליצוא, אף כי גם בענף זה ירד חלקו של היצוא מכלל תוספת התפוקה והתוצר. בענפי העץ והנגרות חלה התרחבות בשוק המקומי, שחלקה נובע מן הגידול בבנייה וחלקה מן הביקוש הרב לרהיטים, אך מאידך, חלה ירידה ביצוא, במחירים קבועים. הוא הדין גם בענף המינרלים האל-מתכתיים — מלט ומוצריה, זכוכית וקרמיקה — שאף הוא היפנה את מוצריו במידה גוברת לשוק המקומי, מתוך היענות לביקוש הנובע מן הבנייה המוגברת.

הגורמים שהשפיעו על התרחבות התעשייה בענפים השונים, מתבהרים לאור התמורות שחלו ביעודים הסופיים של התוצר המקומי הגולמי שנוצר על ידי התעשייה; בלוח 9"א מובאת

התפלגות התוצר הגולמי, בארבע השנים האחרונות, לפי ייעודיו הסופיים — צריכה פרטית וציבורית, יצוא והשקעות — במיליוני ל"י ובאחוזים מסך התוצר של הענף.

מלוח י"א-9 נראה כי קיימת יציבות רבה בחלקה של הצריכה בסך התוצר — שחלקה ודאי נובע מקשיחות סטרוקטוראלית, שכן חלק ניכר מענפי התעשייה בנויים מלכתחילה לסיפוק הצריכה, אם במישרין — על ידי מוצריהם הסופיים, ואם בעקיפין — על ידי חומרי הגלם שהם מייצרים. ביצוא ניכרת עלייה קלה בחלקו של סך התוצר, ועלייה בחלקו של ההשקעות; אולם, השינויים הקלים בהתחלקות סך כל התוצר בין הייעודים השונים מעלימים מן העין את השינויים השוליים. חלקו של היצוא בסך תוספת התוצר ירד בשנה האחרונה לכדי 30 אחוזים, לעומת שיעור של 55 אחוזים בכלל תוספת התוצר של 1960, ולעומת 37 אחוזים בכלל תוספת של שנת 1959. לעומת זאת, עלה בשנה האחרונה חלקה של הצריכה הפרטית בסך התוספת, לכדי 50 אחוזים לעומת 34 אחוזים בשנה הקודמת ו-41 אחוזים בשנה שלפני כן. כל הצריכה ביחד, פרטית וציבורית, תפסה, איפוא, בשנה האחרונה 58 אחוזים מסך תוספת התוצר של התעשייה, לעומת 36 אחוזים בשנה הקודמת.

מבין התשומות העיקריות יש עניין מיוחד ביבוא, ובניתוח מידת ההרעה במאזן המסחרי, שנגרמה כתוצאה מגידול השימושים הסופיים השונים על ידי הגדלת היבוא, לאחר שנפחית מכלל התוספת את היבוא לשם יצוא. מלוח י"א-10 נראה, כי הגידול בצריכה הפרטית בלבד, בשנה האחרונה, גרם להגדלת יבוא של 42 מיליון דולר, מזה 15 מיליון דולר בצורת חומרי גלם נוספים לתעשייה, שהופנו לצריכה הפרטית. ההרעה במאזן המסחרי, שנגרמה על ידי גידול הצריכה הפרטית, היתה גדולה כמעט פי שניים מאשר בשנת 1960. בעוד שמרכיב היבוא בתוספת הצריכה

לוח י"א-10

תוספת היבוא לשימושים המקומיים, 1959 עד 1961

(מיליוני ל"י)

מחירי 1958				
סך תוספת היבוא לשימושים מקומיים		חומרי גלם מיבוא לתעשייה		
מיליוני ל"י	אחוזים	מיליוני ל"י	אחוזים	
1959				
39.0	319.4	13.1	64.2	הצריכה הפרטית
5.9	63.4	0.1	0.5	הצריכה הציבורית
-35.6	-282.8	7.2	28.3	ההשקעות והמלאי
1960				
34.0	38.9	15.1	85.8	הצריכה הפרטית
10.7	12.2	1.3	7.4	הצריכה הציבורית
42.8	48.9	1.2	6.8	ההשקעות והמלאי
1961				
75.7	36.6	27.3	64.4	הצריכה הפרטית
32.5	15.7	4.1	9.7	הצריכה הציבורית
98.8	47.7	11.0	25.9	ההשקעה והמלאי

הפרטית בכלל עלה מ-20.2 אחוזים בשנת 1960 ל-36 אחוזים בשנת 1961, ירד מרכיב היבוא בתוספת התפוקה התעשייתית שהופנתה לצריכה מוגברת של מוצרים בעלי מרכיב יבוא נמוך, כמו מוצרי מזון תעשייתי, מוצרי טכסטיל וריהוט.

ניתוח הייעודים הישירים של תפוקת התעשייה, המתרכז בגורמי הביקוש הישירים שהשפיעו על התרחבות התעשייה — להבחין מן הניתוח לפי ייעודים סופיים, העוסק בהקצאת המקורות בין השימושים הסופיים — מראה, כי בשלוש השנים האחרונות ירד חלקם של מוצרי הביניים התעשייתיים, שנמכרו לענפים אחרים במשק, בסך התפוקה התעשייתית, מ-21.8 אחוזים בשנת 1958 ל-18.8 אחוזים בשנה האחרונה. גם חלקן של מכירות התעשייה לענפים אחרים בסך מוצרי הביניים שהיא ייצרה, ירד, מ-47.1 אחוזים בשנת 1958 ל-43.8 אחוזים בשנת 1961, וכנגד זאת עלה חלקם של המוצרים התעשייתיים, ששימשו כחומרי גלם לתעשייה עצמה — מ-52.9 אחוזים מסך חומרי הגלם שנמכרו בשוק המקומי בשנת 1958, ל-56.2 אחוזים בשנת 1961. עליית משקלן של המכירות בתוך התעשייה עצמה מלמדת, במידה מסוימת, על החלפת יבוא גם על ידי התעשייה עצמה, אך עיקר העלייה נובע, כפי הנראה, ממגמת ריבוי קשרי הגומלין בתוך התעשייה עצמה, ומהארכת שרשרת הייצור בה, שהיא תופעת לוואי של ההתפתחות הטכנולוגית ושל התרחבות השוק; לשון אחרת — ייתכן, שתופעה זו אף מלמדת על התמחות גוברת בתוך התעשייה עצמה, ועל מעבר מייצור עצמי של חומרי גלם שונים על ידי המפעלים, להישענות על מפעלים אחרים, המתמחים בייצור אותם מוצרים. ירידת משקלם היחסי של סך מוצרי הביניים, שנמכרו בשוק המקומי בסך התפוקה הכוללת, נובעת בחלקה מעליית היצוא, ועליית המכירות בתוך התעשייה

לוח י"א-11

התפוקה ותפוקת חומרי הגלם שנמכרו בשוק המקומי, לפי ייעודים, 1958 עד 1961

מחירי 1958					השנה
מכירות לתעשייה עצמה	מכירות לענפים אחרים	סך כל מכירות חומרי הגלם בשוק המקומי	מכירות לייעודים סופיים	סך כל המכירות	
א. כל המכירות					
492.0	438.0	930.0	1,082.0	2,012.0	1958 מיליוני ל"י
24.5	21.8	46.3	53.8	100.0	באחוזים מסך התפוקה
579.0	499.0	1,078.0	1,313.0	2,391.0	1959 מיליוני ל"י
24.2	20.9	45.1	54.9	100.0	באחוזים מסך התפוקה
637.0	511.0	1,148.0	1,520.0	2,668.0	1960 מיליוני ל"י
23.9	19.2	43.1	57.0	100.0	באחוזים מסך התפוקה
731.0	573.0	1,301.0	1,725.0	3,027.0	1961 מיליוני ל"י
24.1	18.9	43.0	57.0	100.0	באחוזים מסך התפוקה
ב. המכירות המקומיות של חומרי גלם (באחוזים)					
52.9	47.1	100.0			1958
53.7	46.3	100.0			1959
55.5	44.5	100.0			1960
56.2	44.0	100.0			1961

עצמה — לא הספיקה לקזז את הירידה הזאת. אך בכלל המכירות של חומרי גלם בשוק המקומי, בהבחנה ממכירות לייצואים סופיים התופעה היא ברורה, כפי שמשקף מתוך לוח י"א-11. המגמה המשתקפת מן הנתונים שבלוח י"א-11 עשויה להוליך למסקנה, כי ההתפתחות הביאה בשנים האחרונות לכך, ששינוי קטן יותר בביקוש הסופי, בהשוואה לעבר, יביא לתנודות גדולות יותר בתפוקתה של התעשייה. מכאן, שהתרחבות קטנה יחסית בביקוש הסופי — ובעיקר בצריכה — תביא עמה גידול רב יחסית בתפוקה התעשייתית, ולהיפך: האטת קצב ההתרחבות של התעשייה בשיעור כל שהוא, תהיה כרוכה, במצב הנוכחי, בהגבלה גדולה יותר של הביקוש הסופי, ובעיקר של הביקוש הסופי למוצרי התעשייה עצמה ולבנייה.

יחד עם זאת עלו, לפחות מ-1958 עד 1960, קנייתיה של התעשייה מענפי המשק האחרים — מ-18.7 אחוזים מסך התפוקה ל-20.0 אחוזים — בעיקר כתוצאה מהחלפת יבוא על ידי החקלאות. בשנה האחרונה מסתמנת, לכאורה, ירידה במרכיב הקניות של התעשייה מענפים אחרים במשק, אך עם זאת יש לזכור את ההסתייגות מן הנתונים ל-1961, אשר בהכרח הם ארעיים יותר. בהגדרה רחבה של הענפים, כי שהיא מובאת כאן, אין השינויים במרכיבי התשומות השונים גדולים במידה מספקת עד כדי שאפשר יהיה להצביע על מגמה בולטת כל שהיא בכיוון זה או אחר. בלוח י"א-13 מובאים מרכיבי התשומות העיקריות בענפי התעשייה. בעוד שברוב המקרים היו מרכיבי היבוא וחומרי הגלם המקומיים יציבים, והשינויים שחלו בהם משנה לשנה עלולים היו לנבוע יותר משינוי במשקל היחסי של ענפי-המשנה, בולט המפנה במגמה של מרכיב העבודה, שחל בשנה האחרונה. בשנים הקודמות ירדה תשומת העבודה במידה ניכרת, עם העלייה בתפוקה לעובד, ואילו בשנה האחרונה חלה ירידה קלה בלבד, כיוון שתעסוקת השכירים גדלה בשיעור השווה כמעט לזה של גידול התפוקה, ובענפים אחדים אף היתה גדולה ממנה. ייתכן

לוח י"א-12

התפוקה התעשייתית לפי ייעודיה הישירים, 1958 עד 1961

הייעוד	1958		1959		1960		1961	
	מיליוני ל"ג	אחוזים	מיליוני ל"ג	אחוזים	מיליוני ל"ג	אחוזים	מיליוני ל"ג	אחוזים
חקלאות	99.2	4.9	115.9	4.8	116.5	4.4	129.7	4.3
תעשייה	491.7	24.4	578.8	24.2	636.7	23.9	730.6	24.1
לבנייה	193.3	9.6	219.4	9.2	214.3	8.0	237.4	7.8
לחשמל ומים	6.2	0.3	7.1	0.3	7.9	0.3	8.7	0.3
לתחבורה	53.3	2.6	61.1	2.6	66.0	2.5	73.3	2.4
לשירותים ומסחר	87.0	4.3	95.9	4.0	106.3	4.0	119.4	3.9
סך כל מוצרי הביניים	930.7	46.3	1078.2	45.1	1147.7	43.0	1299.1	42.9
לצריכה פרטית	768.2	38.2	893.6	37.4	994.0	37.3	1101.2	36.4
לצריכה ציבורית	49.6	2.5	51.4	2.1	55.3	2.1	68.1	2.2
ליצוא	168.7	8.4	246.3	10.3	320.2	12.0	385.4	12.7
להשקעות ומלאי	95.0	4.8	121.9	5.1	160.0	6.0	171.3	5.8
סך כל התפוקה	2012.2	100.0	2391.3	100.0	2668.5	100.0	3025.1	100.0

לוח י"א-13

מרכיבי התשומות העיקריות, באחוזים מתפוקת הענף, 1958 עד 1961

מרכיב הקניות המקומיות				מרכיב השכר				מרכיב היבוא הישיר				
1961	1960	1959	1958	1961	1960	1959	1958	1961	1960	1959	1958	
41.1	40.9	40.2	40.1	22.0	24.3	29.3	35.6	2.7	2.7	2.8	2.8	מכרות ומחצבים
64.7	65.8	64.9	64.3	10.7	10.6	10.3	12.3	12.6	13.5	12.7	14.6	מוזון, משקאות טבק
53.7	53.3	51.8	49.8	12.5	11.8	12.4	13.6	9.0	7.3	9.0	9.7	טכסטיל והלבשה
35.7	35.6	35.6	35.5	15.1	14.7	14.6	15.4	17.0	16.0	18.7	17.9	עץ ונגרות
47.0	47.2	46.6	47.4	20.2	20.7	23.6	24.6	10.5	10.0	9.5	10.6	נייר והדפסה
34.8	36.4	36.6	36.5	11.0	10.7	11.3	10.7	5.2	7.1	6.9	8.5	עור והנעלה
28.7	28.1	28.0	27.4	16.9	17.5	18.1	19.8	26.8	27.1	28.5	28.7	גומי ופלסטיקה
36.1	39.2	36.0	36.3	12.1	13.6	14.4	17.5	31.9	33.4	33.3	34.2	כימיה וצבעים
19.2	19.2	19.6	19.4	5.9	6.6	6.7	7.1	64.9	68.2	69.8	69.9	זיקוק דלק
												מינרלים
38.3	38.0	37.7	37.6	27.0	27.3	27.3	29.8	8.7	8.6	9.2	9.5	אל-מתכתיים
3.9	3.9	3.9	3.9	11.8	11.9	11.5	13.6	62.3	65.4	71.4	67.2	יהלומים
26.6	26.4	26.6	26.4	20.5	23.0	25.7	25.8	34.8	34.5	31.7	15.4	מתכת בסיסית
34.8	34.8	34.9	34.6	26.3	27.1	27.5	28.6	19.7	19.1	18.1	19.9	מוצרי מתכת
												מכונות
35.1	35.2	35.4	35.1	23.0	23.4	23.3	23.6	17.6	17.1	17.1	17.7	וציוד חשמלי
43.5	43.9	43.7	43.2	15.8	15.9	16.4	17.8	18.8	18.8	19.0	19.5	כל התעשייה

מאד, שהגיאות המתמדת בשנים האחרונות הביאה עמה גם עלייה בשיעור הניצולת של מפעלים קיימים (אם כי ההשקעות החדשות ודאי יצרו מחדש, לגבי כלל התעשייה, עתודה של כושר ייצור, שטרם החל להיות פעיל). במתקנים קיימים, הציוד וכוח העבודה הם, בדרך כלל, גורמי ייצור משלימים, ואבטלה חלקית של ציוד מלווה גם באבטלה חלקית של העובדים הקיימים. הגדלת התפוקה, כל עוד היה קיים עודף ייצור ניכר, לא חייבה הגדלה מקבילה של התעסוקה. לעומת זאת, שעה שהמפעלים מגיעים לשיעור ניצולת גבוה יותר, תחייב העלאה נוספת של התפוקה הגדלה יחסית של כל גורמי הייצור, כולל העבודה, או הגדלה של עתירות ההון. מסתבר, איפוא, שאם אמנם עלה שיעור הניצולת — וחזוק להשערה זו ניתן הן מידיעות ישירות, אם כי לא שלמות, על הענפים, והן מתופעות אחרות, שציינו את התפתחות התעשייה — הרי שהמחסור הגובר בכוח עבודה עתיד להביא להשקעה מוגברת, בעיקר לשם חיסכון בעבודה. תהליך כזה של המרת עבודה בציוד הוא לעתים שינוי טכנולוגי מרחיק לכת בתוך המפעל הבודד, שזה לו הפיתרון האפשרי, היחידי כמעט, במצב של מחסור בעובדים, אך אין בו משום מעבר לרמה טכנולוגית חדשה לגבי כלל התעשייה, אלא כתוצאה של תהליך ממושך מאד.

מנקודת ראות של הקצאת המקורות, שנוצרו על ידי התעשייה, בין הייעודים הסופיים — להבחין מן הייעודים הישירים, הכוללים את ענפי המשק האחרים ואת העסקות המבוצעות בתוך התעשייה עצמה — מבליטים השינויים שחלו בהתפלגות תוספת התוצר את המפנה שחל בשנה האחרונה באופן מיוחד.

חלקן של ההשקעות בתוספת התוצר, שירד ב־1960 כתוצאה מצמצום פעילות הבנייה ל־9 אחוזים לעומת 21 אחוזים בשנת 1959, חזר ועלה השנה ל־15 אחוזים.

הירידה בחלקו של היצוא בסך תוספת התוצר היתה כמעט כללית, להוציא את ענף הכימיה והצבעים, בו החל בשנה האחרונה יצוא של כימיקלים בסיסיים, וענף המכונות, הציוד וכלי ההובלה, בו פעלו בשנה שעברה גורמים מיוחדים, שהקטינו את ייצורם של מוצרי היצוא. בענף מוצרי המתכת היתה אמנם עלייה בחלקו של היצוא, אך חלקו הגדול של יצוא זה אינו נקבע על ידי כוחות השוק. בענף המכרות והמחצבות ירד התוצר המיוצא באופן מוחלט, והוא הדין בענף העץ והנגרות. בענף אחרון זה הופנתה כל התוספת לצריכה הפרטית, והירידה בסכומי המוחלט של התוצר המיוצא איפשרה הפניית אותם מקורות להשקעות — בעיקר להשקעות בבנייה. ענף המזון, שהוא ענף צריכה מובהק, אשר לא הגדיל כלל את תוצרו הגולמי בשנת 1960, היפנה, אותה שנה, מקורות מן הצריכה אל היצוא; ואילו השנה, בלעה הצריכה 87 אחוזים מתוספת התוצר. בולט במיוחד השינוי שחל בענף הטקסטיל וההלבשה. על אף המאמצים הרבים שהוקדשו על ידי הממשלה לטיפוח יצוא של ענף זה, לא זו בלבד שחלקו של היצוא מסך התוספת ירד מ־71 אחוזים בשנה שעברה ל־59 אחוזים ממנה השנה, אלא שגם הסכום המוחלט של תוספת התוצר שיוצא ירד ב־40 אחוזים — מ־18 מיליון ל"י בשנה שעברה ל־11 מיליון ל"י בשנה הנסקרת. וזאת — שעה שסך כל תוספת התוצר התעשייתי גדלה ב־41 אחוזים, מ־104 מיליון ל"י ל־147 מיליון ל"י.

בענף הכימיה בלבד עלה, כאמור, חלקו של היצוא באופן בולט, וגם הסכום המוחלט של תוספת התוצר המיוצאת עלה על זה של שנת 1959, לאחר שבשנה שעברה לא היה כל גידול ביצוא התוצר של ענף זה.

כתוצאה מגורמים אלה חלה ירידה לא רק בחלקו היחסי של היצוא בתוצר הנוסף, אלא שהתוספת ירדה מ־57 מיליון ל"י ב־1960 ל־44 מיליון ל"י ב־1961 — ב־9 מיליון ל"י פחות מאשר ב־1959 — אף כי תוספת התוצר התעשייתי כולה הסתכמה, כאמור, ב־147 מיליון ל"י לעומת 104 מיליון בשנה הקודמת.

מתוך תוספת זו, של 147 מיליון ל"י, הופנו בשנה הנסקרת 81 מיליון ל"י לצריכה הפרטית והציבורית, כנגד 38 מיליון ל"י בשנת 1960 ו־60 מיליון בשנת 1959. להשקעות, שגם הן

בחלק ניכר אינן אלא צריכה ממושכת של נכסים בני קיימא, שאינם תורמים להגדלת התוצר במועד מאוחר יותר, הופנו 22 מיליון ל"י, לעומת 9 מיליון בשנה הקודמת. קצת יותר מרבע התוספת של התוצר, שהופנה לצריכה הפרטית והציבורית, נפל בחלקו של ענף המזון — 21 מיליון ל"י ; 10 מיליון נוספים — לענף העץ והנגרות, על חשבון ירידה ביצוא. בצריכת התוצר של ענף המכונות, הציוד וכלי ההובלה קיימת עלייה תלולה מאז 1959, וגם התוצר שנצרך מענף הכימיה בסך תוספת התוצר שנצרך בצריכה פרטית היה בשיעור של 85 אחוזים, לעומת 69 אחוזים בשנת 1960, ולעומת 79 אחוזים בשנת 1959. ב־1961 חלה, איפוא, אוריינטציה גוברת של הייצור התעשייתי על הצריכה בשוק המקומי, בפרט של מוצרי צריכה המיועדים לשכבות הכנסה גבוהות יותר. מטבע הדברים הוא, שמגמה זו תיטשטש בניתוח העוסק בענפים רחבים, אך היא מתבלטת יותר בניתוח ההתפתחות בענפי משנה מפורטים והומוגניים יותר.

3. התפתחות המחירים

רמת המחירים הממוצעת של תפוקת התעשייה בשוק המקומי עלתה, בשנה האחרונה, אחרי שנתיים של יציבות מחירים יחסית, בשיעור התלול של 7.1 אחוזים. מחירי היצוא ירדו במקצת, וערך התפוקה התעשייתית כולה, במחירים שוטפים, עלה במוצק ב־6.3 אחוזים. אומדן עליית

לוח י"א-14

מדדי מחירים של התפוקה התעשייתית, בשוק המקומי וביצוא, לפי הענף, 1959 עד 1961

(1958 = 100)

הענף	השוק המקומי			היצוא			סך הכל		
	1959	1960	1961	1959	1960	1961	1959	1960	1961
מכרות ומחצבים	94.7	93.8	107.3	92.2	88.6	70.8	94.0	95.0	105.4
מזון, משקאות וטבק	100.8	103.2	109.4	103.0	83.4	86.0	100.9	102.9	108.3
טקסטיל והלבשה	100.7	94.3	99.9	91.6	45.4	86.8	100.2	93.9	99.6
עץ ונגרות	105.1	104.9	111.9	101.0	93.1	82.9	104.9	104.3	111.1
נייר והדפסה	103.2	108.8	127.0	98.2	97.5	99.0	103.0	108.1	124.9
עור והנעלה	112.1	108.8	113.1	85.7	96.2	85.8	109.8	108.3	112.9
גומי ופלסטיקה	98.8	99.2	109.8	87.5	90.0	97.3	96.0	96.8	103.8
כימיה ופלסטיקה	101.4	95.9	97.8	90.8	94.1	94.8	100.3	94.6	97.4
זיקוק דלק מינרלים	101.8	102.9	101.8	100.0	97.1	92.6	101.8	102.8	101.8
אל מתכתיים	100.3	99.8	108.1	92.0	75.1	100.0	99.8	99.5	107.3
יהלומים	100.0	100.0	100.0	97.8	91.0	87.4	99.8	96.9	93.4
מתכת בסיסית	100.0	102.7	111.6	92.6	84.8	95.3	99.8	102.5	111.0
מוצרי מתכת	104.5	106.9	116.9	99.5	100.0	100.0	104.1	106.3	115.1
מכונות וציוד חשמלי	101.5	103.6	113.3	96.0	96.9	95.2	101.1	103.2	111.9
כל התעשייה	101.0	101.5	108.7	95.9	85.8	89.1	101.5	100.8	107.2

המחירים הממוצעת בשוק המקומי, לפי ענפי התעשייה, ואומדן עליית המחירים הממוצעת תוך התחשבות בירידת מחירי היצוא. מובאים בלוח י"א-14.

עליות המחירים הגבוהות ביותר בשוק המקומי חלו בענפים המייצרים בעיקר מוצרי ביניים — ענפי המכרות והמחצבות, הניר, הגומי והפלסטיקה, מוצרי המתכת המכונות והציוד. הגורמים לעליות אלו, שהיו גדולות מן הממוצע, פעלו, כנראה, הן מצד ההיצע והן מצד הביקוש. מצד אחד, קיימות בטווח קצר רק אפשרויות מצומצמות של תחלופה בין חומרי גלם, בגלל הקביעות הרבה של היחסים הטכנולוגיים, ומשום כך תגרום העלאת מחירים במוצרי ביניים רק לצמצום מועט בביקוש. מצב זה מאפשר ניצול יתרונות של מעמד מונופוליסטי, והעברה נוחה יחסית של עלייה ביציאות למחירים. מצד שני בתנאים הקיימים של ביקוש גואה, נתקלו ענפים אלה, ובמיוחד ענפי המתכת, במחסור בעובדים, אשר כתוצאה ממנו עלה השכר בהם בשיעור גבוה מן הממוצע. לכך נתלוותה, בחלק מן הענפים שמחיריהם התייקרו יותר מן הממוצע, גם עלייה במחיר יתר התשומות המקומיות הקנויות.

לוח י"א-15

השינויים בהוצאה על תשומות עיקריות בתעשייה, 1959 עד 1961

(אחוזים)

1961	1960	1959	
7.8	0.1	-0.5	חומרי גלם מקומיים
-3.2	1.8	-4.9	יבוא סיף
8.8	5.8	8.2	שכר
5.3	3.5	0.8	סך הכל התשומות הקנויות
6.3	-0.7	1.5	המחיר הממוצע של התפוקה
			היחס בין השינוי במחיר התפוקה
100.9	95.9	100.7	לבין השינוי במחיר התשומה

הניתוח שנעשה על בסיס ענפים רחבים, נוטה, גם כאן, לטשטש במידה מסוימת את ההתפתחויות שהיו למעשה ואת גורמיהן המיוחדים. כך, למשל, מושפעת עליית המחירים המתונה יחסית, בענף הטכסטיל מן העלייה הקטנה מן הממוצע בענף ההלבשה, בעוד שבמחירי מוצרי הביניים חלה עלייה תלולה הרבה יותר. הוא הדין בענף העץ והנגרות, בענף הניר וההדפסה ובענף המינרליים האל-מתכתיים: בכל אחד מהם עלו מחירי מוצרי הביניים יותר מאשר מחירי המוצרים הסופיים. תרמה לכך, לפחות במידה מסוימת, המדיניות של עידוד היצוא בענפים מסוימים על ידי העלאת מחירים בשוק המקומי, אם על ידי יצירת "קרנות השוואה" פנימיות מוגדרות, ואם בלעדיהן, אם כי תופעה זו לא היתה מיוחדת דווקא למוצרי ביניים תעשייתיים. בענפים המפורטים יותר מאלה המובאים כאן, ניתן להבחין באופן יותר ברור בשינויי המחירים בשוק המקומי שבאו כתוצאה מהשפעתם של ענפים המאורגנים בקרטלים, או המהווים מונופול, על רמת המחירים הממוצעת של הענפים הרחבים יותר. מבחינה כמותית, אמנם, עדיין לא היו העלאות המחירים, שבוצעו בשנה האחרונה על ידי הקרטלים באישור רשמי, גדולות ומקיפות במידה כזאת, שיהיה בהן כדי להוות גורם קובע לגבי רמת המחירים הכללית של התעשייה, אך

חשיבותה של התופעה אינה נמדדת רק על ידי משקלה הכמותי בטווח קצר. בשנה האחרונה עדיין היו, מבחינה כמותית, חשובים יותר הגורמים האחרים שקבעו את עליית המחירים, ואשר פעלו במשותף על ענפים מקורטלים ועל ענפים אחרים. גורמים אלה היו, כאמור, בעיקר הגיאות בביקוש והעלייה בשכר.

בלוח י"א-15 מובא ריכוז השינויים השנתיים שחלו במחירי התשומות העיקריות לתעשייה¹. בשנה האחרונה חלה, איפוא, כתוצאה מן העלייה המהירה יותר של מחירי התפוקה, עלייה ניכרת ברווחי התעשייה: בעוד שהתשומה הקנויה גדלה, במחירים שוטפים, ב-18.5 אחוזים, גדלה התפוקה ב-20.5 אחוזים, והתוספת לרווח הגולמי בכלל התעשייה, הנובע מן השינוי במחירי התשומה והתפוקה בלבד, הסתכמה, לפי אומדן, בסך 40 מיליון ל"י, לערך. בשנה שלפני כן היה השינוי במחירים לרעת התעשייה; בעוד שמחירי התפוקה בשוק המקומי נשארו יציבים, הם המשיכו לרדת ביצוא, ואילו מחיר סך התשומה הקנויה עלה ב-3.5 אחוזים.

התשומה העיקרית, שהתייקרה במידה ניכרת, בשיעור גבוה מהתייקרות התפוקה, היתה העבודה; ההוצאה לשכר התייקרה ב-8.8 אחוזים בממוצע, בעיקר בגלל משקלם הגדול של ענפים בהם היתה עליית שיעורי השכר גבוהה מן הממוצע. בתשומת היבוא חלה ירידה של 3 אחוזים לערך, וההוצאה של כל התעשייה לקניות חומרי גלם מייצור מקומי עלתה ב-5.3 אחוזים. העלייה הקטנה יותר בהוצאה לקניות מקומיות, בהשוואה לעלייה הנומינאלית בערך התפוקה התעשייתית, נובעת בעיקר מכך, שהתשומות מן החקלאות ומענף הטכסטיל לתעשייה התייקרו פחות מאשר תפוקת התעשייה בכללה.

4. ההשקעות

ההשקעה הגולמית בתעשייה ובמחצבים גדלה בשנה האחרונה במידה ניכרת — בשיעור ריאלי של 19 אחוזים, והסתכמה, במחירים שוטפים, בסך 260 מיליון ל"י. מלאי ההון הפעיל גדל על ידי כך ב-12 אחוזים, בקירוב. העלייה בהשקעות מקבילה לגידול המהיר יותר של התפוקה בשנה האחרונה, ואילו בשנת 1960, בה היתה התרחבות התעשייה איטית יותר מאשר ב-1959 וב-1961, היה גם הגידול בהשקעות קטן יותר.

הגידול הרב בהשקעות לא היה מלווה גם השנה בשינוי ניכר בהרכב ההשקעות לפי ענפים, ומבחינה זו נמשכו המגמות העיקריות ששררו בשנים האחרונות. השלמת ההרחבה של ענף הטכסטיל נמשכה, כפי הנראה, חלק גדול יותר מן ההשקעות החדשות של השנה האחרונה פנה, כנראה, לענף המכונות והציוד. הידיעות המקוטעות המצויות בידינו על הרכב ההשקעות בשנה שחלפה, אינן מאפשרות הסקת מסקנות ברורות, אך יש לזכור, כי דרוש היה שינוי קיצוני בהרכב ההשקעות החדשות, כדי להביא לשינוי בהרכב מלאי ההון הקיים. כיוון שכך, הרי סיגולה של מערכת הייצור הקיימת לצורכי יצוא מוגבר יהיה קשה יותר, ככל שהכוונת ההשקעות החדשות תיקבע יותר על ידי הרכב מלאי ההון הקיים; הרחבתם של ענפים המיועדים לשפר את המאזן המסחרי, על ידי יצוא מוגבר או על ידי החלפת יבוא, תהיה תלויה בכושרה של מערכת הייצור הקיימת לעבור לקווי ייצור חדשים. יש להניח כי ברוב המקרים אין מערכת הייצור הקיימת ניתנת על נקלה לסיגול כזה, ועיקר התמורה יוכל לבוא רק מהשקעות בקווי ייצור חדשים מעיקרם, או משינוי הקיימים במידה כזאת על ידי השקעות נוספות, שכמוהן כהשקעה בקווי ייצור חדשים.

מדיניות העידוד הכולל להשקעות, כפי שהיא נעשית עתה, מדרבנת אמנם את הרחבת ההשקעות מבחינה כמותית, אולם לא דווקא מפנה אותה לשינוי משמעותי של מערכת הייצור

¹ Implied price change

בהתאם לצורכי הטווח הרחוק יותר של המשק. חלק גדול והולך מן ההשקעה החדשה ממומן מקרנות פחת ומרווחים — ואלה נמצאים מוגדלים על ידי האמצעים השונים לעידוד ההשקעות, כגון ההנחות במס הכנסה והפחת המואץ, הניתנים למפעלים מאושרים. אחת התוצאות מכך היא, במיוחד במשק בו אין שוק ההון מפותח עדיין, שקרנות הפחת והרווחים הללו נוטים להיות מושקעים בהשקעה חוזרת במפעלים הקיימים, והם מגבירים את היציבות של הרכב מערכת הייצור ומבצרים את מעמדם של מפעלים שנהגו בעבר מהגנה מרחיקת לכת בשוק המקומי. חיזוק נוסף למגמה זו, של השקעה נוספת במערכת ייצור הבנויה בעיקרה לשם סיפוק צורכי השוק המקומי, עלולה לבוא ממדיניות של תמיכה עקיפה בייצור על ידי הענקת מעמד קרטלי מאושר בשוק המקומי ההופך, בכך, במידה גדולה עוד יותר, לכוח המשיכה של ההשקעות החדשות.

העידוד הכמותי של ההשקעה נמשך, ונראה כי בשנה האחרונה אף חל גידול ניכר בהשקעות הפרטיות מחוץ לארץ, כתוצאה מפעילותה של רשות ההשקעות. חלק מההשקעות אלה נושא אופי של השקעות פינאנסיות, ואילו מציאת הידע, היוזמה וכושר הגיהול מוטלים במקרים רבים על גורמים מקומיים. גם עובדה זו מכבידה לא מעט על הפניית אמצעי ההשקעה לכיוונים חדשים, שכן היוזמים המקומיים נוטים להשקיע בענפים הנהירים להם, כלומר הקיימים, ונראה שעיקר הבעייה העומדת בפני המשק היא מציאת תוכניות השקעה ויוזמת השקעה, שתהיינה מכוונות לצורכי שיפור המאזן המסחרי. בעיה זו היא הדוחקת ביותר, שכן גם אם יבוא מפנה מכיוון זה בעתיד הקרוב, תעבור תקופה ממושכת למדי עד שייראו פירותיה.

הממשלה עצמה נקטה יוזמה משלה בתחומים שונים בפיתוח תעשייתי, והמשיכה גם בשנה הנסקרת את פעולתה זו, על ידי חברות פיתוח ממשלתיות וממשלתיות-למחצה, בשיתוף עם גורמים ציבוריים אחרים. ברוב המקרים מתרכזות פעילותן של חברות אלו בתעשיות זעירות עד בינוניות, לעיתים בכפוף לצרכים של מדיניות פיזור האוכלוסיה ויישוב העולים החדשים, ולעיתים בכפוף לצרכים של תיקון ליקויים במדיניות ההתיישבות החקלאית.

נראה, כי צורכי המשק לטווח ארוך מחייבים ריכוז תשומת הלב לאו דווקא בהיקף הכמותי של ההשקעה, אלא בהכוונתה לאפיקים המותאמים לצרכים אלו; ויותר מאשר דרוש למשק עידוד בהיקף ההשקעה, על ידי הנחות שונות ומרחיקות לכת, דרוש עידוד בטיב ההשקעה. האוריינטציה הקיימת של ההשקעה על השוק המקומי אף עשויה להביא בטווח ארוך יותר להרעה במאזן המסחרי, לא רק משום שמקורות השקעה מופנים לייצור מוצרים המספקים את השוק המקומי ונמנעים בצורה זו מן היצוא. אלא משום שהם מדרבנים את הצריכה על ידי יצירת צרכים חדשים, ההופכים במרוצת הזמן לחלק מרמת חיים מקובלת, ששוב קשה לקצץ בה לאחר שהפכה עובדה קיימת.

5. האשראי לתעשייה

האשראי לזמן קצר לתעשייה הוגדל גם בשנת 1961 בשיעור העולה לא רק על הגידול הריאלי בתפוקה, אלא גם על הגידול הנומינלי בתשומה הקנויה כולה — בעוד שהתפוקה הריאלית גדלה ב-13.4 אחוזים, והתשומה הקנויה, במחירים שוטפים, גדלה ב-18.5 אחוזים, עלה האשראי לזמן קצר מ-269 מיליון ל"י בסוף שנת 1960 ל-324 מיליון בסוף 1961 — גידול של 20.5 אחוזים. גידול זה מתייחס ליתרות של סוף השנה. בממוצע היתה ההרחבה אף גדולה יותר. הרחבת האשראי בשיעור זה הוסיפה, איפוא, לשפר את בזילותה של התעשייה בכלל. תוספת האשראי שניתנה, בסך 55 מיליון, היתה שווה ל-13 אחוזים מתוספת התשומה הקנויה, במחירים שוטפים; בשנת 1960 היתה תוספת האשראי 57 מיליון ל"י שהיוו 20 אחוזים, מתוספת התשומה הקנויה. הצמצום בהרחבת האשראי לזמן קצר, המשתקף מכאן, הוא בעיקר תוצאת ההגבלות המוניטאריות שהונהגו על ידי בנק ישראל במחצית השנייה של השנה.

ולא היה בו כדי לשים מעצור להתרחבות הריאלית של התעשייה, שקצב גידולה אף עלה בחודשים האחרונים של השנה. נראה איפוא, שמצב הנזילות של התעשייה, ככלל, היה נוח במידה מספקת כדי לאפשר, על אף הצמצום היחסי בהרחבת האשראי, במחצית השניה של השנה, הן גידול ריאלי מהיר של התפוקה השוטפת, והן הרחבה ניכרת של ההשקעות, למרות ירידת חלקן של המימון הציבורי של ההשקעות.

יתרות האשראי לזמן קצר למקורותיו והתוספת השנתית, בשנים 1958 עד 1961, ניתנים בלוחות י"א-16 וי"א-17.

לוח י"א-16

האשראי לזמן קצר לתעשייה, לפי המקור, 1958 עד 1960

(מיליוני ל"י)

(סוף השנה)

אחוז העלייה לעומת השנה הקודמת		1961	1960	1959	1958	
1961	1960					
23.3	29.5	250.2	203.0	156.8	124.8	בנקים ואגודות שיתופיות
26.7	75.8	14.7	11.6	6.6	5.6	בנק ישראל
8.3	4.0	34.1	31.5	30.3	24.2	תקציב הפיתוח — הון חוזר
10.2	24.9	24.9	22.6	18.1	11.8	אקצפטים
20.5	26.8	323.9	268.7	211.9	166.5	סך הכל

לוח י"א-17

תוספת האשראי לתעשייה, לפי המקור ומשקלם היחסי של המקורות, 1959 עד 1961

(סוף השנה)

1961		1960		1959		המקור
אחוזים	מיליוני ל"י	אחוזים	מיליוני ל"י	אחוזים	מיליוני ל"י	
85.5	47.2	81.2	46.2	70.5	32.0	בנקים ואגודות שיתופיות
5.6	3.1	8.7	5.0	2.2	1.0	בנק ישראל
4.7	2.6	2.1	1.2	13.6	6.2	תקציב הפיתוח
4.2	2.3	8.0	4.5	13.8	6.2	אקצפטים
100.0	55.2	100.0	56.9	100.0	45.4	סך הכל